

ORTA AZIYADAĞÍ OYANÍW DÁWIRI

Abdikarimova I.

Ózbekistan mámleketlik konservatoriyası Nókis filiali

Ilimiy basshı: Charshemov J.A.

Annotaciya: Bul maqala Orta Aziyadağı renessans dáwirine tiykarlangan bolıp, sol dáwirde IX ásirde házirgi kúnge shekemgi bolğan 1-2 hám 3-renessansta jasap dóretiwshilik etken ullı alımlar Axmet Ferganiy, Abu Rayhan Beruniy, Ibn Sino h.t.b. da muzika ilimpazları haqqında túsiniq berilgen.

Gilt sózler: Muzika, ilim, Amir Temur, konservatoriya, bastakorlar.

Аннотация: Данная статья основана на периоде возрождения в Центральной Азии, и в этот периоды, с IX века до наших дней учёные, жившие и творившие в периоды 1, 2 и 3 Возрождения Ахмат Ферганий, Абу Райхан Беруний, Ибн Сино и другим исследователям музыка пришла в голову идея.

Ключевые слова: Музыка, наука, Амир Темур, Консерватория, Композитор.

Annotation: This article is based on the Renaissance period in Central Asia, and during this period, from the 9th century to the present day, scholars who lived and worked during periods 1, 2 and 3 of the Renaissance, Akhmat Ferganiy, Abu Raikhan Beruniy, Ibn Sino and other researchers, came up with music idea.

Keywords: Music, science, Amir Temur, Conservatory, Composers.

Áyyemgi dáwirden bizge belgili Muxammed-al Xorezmiy, Axmet Ferganiy, Ábu Rayhan Beruniy, Ábu Nasr Farabiy, Ibn Sino hám Ábu Abdullah Jabbar Rudakiy tárepinen joqarı bahalangán muzıka ilimi insanlarga quwanish hám baxıt bağıshlaganı menen bir qatarda xalıqımızdıń muzıkağa bay hám ruwxıy jaqtan sezimlerin oyatadı. Keyin áste aqırınlıq penen muzıka mádeniyatı rawajlanıp Temuriyler renessansı yaǵnıy Temuriyler dáwirine jetip keledi. Orta Aziyada dúnya civilizaciyasınıń áyyemgi ornınan bolıp Turan úlkesinde áyyemgi dáwirden baslap baslanğısh mektepler hám úlkenlerge tálim, oqıw orınları shólkemlestirilip baslanğısı bizge málim. Birneshe islam oyanıw dáwiri dep atalǵan bul renessans dáwiri IX-XII ásirlerde Máwerennaxr islam dúnyasınıń mádeniy oraylarınan birine aylanadı. Bul dáwirde jasap ótken ullı babalarımız qaldırǵan miyras islam dáwiri mádeniyatın belgilep, ulıwma insaniyat civilizaciyasınıń rawajlanıwında úlken tásir kórsetedi. Áyyemde muzıkanıń payda bolǵan dáwirinde yaǵnıy shama menen aytqanda V ásirde aldın muzıka salasında diniy muzıka rawajlangan bolsa sol diniy muzıka janrı Temuriyler dáwirinde de rawajlanıp házirgi kúnge shekem jetip kelgen. Orta Aziya Temur hákimiyatı astında birlestiriliwi múnásibeti menen XIV ásirde ekinshi yarımınan baslap kórkem óner hám mádeniyat joqarılay baslaydı. Arxitektura güllep jasnaydı, mámleket paytaxtı Samarqand hám Temurdıń ana Watanı Kesh (Shahrisabz) úlken qurılıslar menen abadanlastırıladı. Basıp alıngan

Xorasan, Iran, Suriya mámleketleriniń mádeniy orayınan Temur hár túrli ónermentler hám muzıkantlardı keltirgen edi. Muzıka sınsılıarı tiykarında XX ásirdeń ullı alımlarınan biri Genriy Joriy Farmerdeń aytıwınsha Farabiy, Ibn Sino hám Sáyfiddin Urmaviy menen bir qatarda shıǵıs muzıka iliminiń tiykarǵı ústinlerinen esaplanadı. Marógiydiń ózi sonday bir “Miyatayın” jaratqan, onıń atı keyingi waqıtlarda da páseymeydi. Yáki bolmasa sol waqıtlarda klassik muzıkanıń eń quramalı túrinen bolǵan. Uluǵbek Samarqandtı ilimiy hám mádeniy dúnyanıń orayına aylantırdı. Ádebiyat hám muzıkaǵa kóbirek itibar qaratıladı hám keńnen xalıq arasında sińdirile baslaydı. Túrkiy tilde dóretiwshilik qılǵan shayırlar arasında folklorga, túrkiy xalıq muzıkasına qızıǵıw artıp baradı. Samarqandtaǵı shayırlar hám muzıkantlardı basqa qalalarga baylar mirát eter edi. Hátteki joqarı mártбели ruwxaniyler hám muzıka atqarıwında bayramlar shólkemlestiriledi. Biraq bul ádet diniy qaǵıydalarga mas emes bolıp, din jolındaǵı adamlardıń ǵazebin keltirgen edi. XV ásirdeń yarımına kelip Samarqand óziniń mádeniy lawazımın Hiratqa berip qoydı. Hiratta ádebiyat hám kórkem óner, arxitektura, súwretlew óneri hám muzıka joqarıladı. Hirat mádeniy dúnyanıń güllep jasnawı Álisher Nawayı atı menen baylanıslı. Ásirese muzıka mádeniyatınıń rawajlanıwında jańa qosıqlar, muzıka risolalar jazıldı hám kompozitorlar, qosıqshılar jetilisip shıqtı. Áste aqırınlıq penen muzıka mádeniyatı Ózbekstanda rawajlanıp Tashkent ilim hám mádeniy orayǵa aylanadı hám sol dáwirden baslap úshinshi renessans dáwiri baslanadı. Bul rawajlanıwdıń joqarǵı shoqqısına jetedi. Sebebi Tashkent qalasında Rus opera teatrı hám Turkstan xalıq konservatoriyası shólkemlestiriledi. Bul oqıw orınları xalıqtı dúnya muzıka mádeniyatı menen tanıstırıw hám muzıkalıq sawat ashıw ushın shólkemlestirilgen edi. Renessanstıń úshinshi dáwirinde jasap dóretiwshilik etken kompozitorlar Muxtar Ashrafiy, Viktor Aleksandrovich Uspenskiy, Ikram Akbarov, Aleksey Fedorovich Kozlovskiy, Georgiy Aleksandrovich Mushel, Boris Fedorovich Gienko h.t.b kompozitorlardıń dóretiwshiligi joqarǵı shoqqısına jetedi. Ol kompozitorlardıń dóretiwshiliginde Ózbekstanda rawajlangan opera, balet, muzıkalı drama, simfoniyaları anıq mısıl bola aladı. Keyinshelik Ózbekstanda Muxtar Ashrafiy atında 1936-jılı mámleketlik konservatoriyası ashıladı. 2002-jılǵa kelip Ózbekstan Respublikası mámleketlik konservatoriyası atın aladı.

2020-jılı Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevtiń Qaraqalpaqstan Respublikasına saparı dawamında Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası filialı Qaraqalpaqstan Respublikasında ashıwdı rejelestiredi. Qaraqalpaqstan Respublikası Joqarı Keńesiniń nábatten tısqarı 8-sessiyasına muwapıq 2021-jılı Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası Nókis filialı ashıladı. Qaraqalpaqstanda da kóp jıllar dawamında muzıka mádeniyatı rawajlanıp, jańadan qanıǵestirilgen mádeniyat mektepler, muzıka mektepleri, opera hám baqsıshılıq mektepleri rawajlanıp házirgi kúnge shekem kóplegen jetiskenliklerge erisip kelmekte. Máselen: A.Xalimov, A.Sultanov, N.Muxameddinov, Ǵ.Demesinov, Q.Záretdinov, U.Abdullaeva, D.Jañabaeva, B.Allaniyazov, J.Charshemov hám basqada kompozitorlar ózleriniń shıǵarmaları menen xalqımız alǵısına erisip kelmekte.

Paydalanilgan ádebiyatlar:

- 1.Xs.uz>post>amir-temur-va temuriylar renessansi.
- 2.Tursunova R. Batis Evropa operalarında Amir Temurdiń obrazı. – Tashkent: 2021.
- 3.Konservatoriya tariyxı
- 4.Головянтс Т.А. Композиторы и музыковеды Узбекистана. – Ташкент. 2012.
- 5.Jabbarov Ózbekstan kompozitorları. – Nukus: 2012.
- 6.Qaraqalpaq muzıka tariyxı <Amaniyazov>
- 7.Niyazov.A, Kamalova G. Ózbekstan xalıq baxshısı Qalliev Teńelbay Genjebaevich ijodi. 2023.